گەردوون لە ڕوانگەی باوەڕدار و بێباوەڕانەوە .... بیانوو و بەڵگە ... ئەردەڵان قەرەبای

گەردوون لەوەتەی هەیە جێگای لێکدانەوە و مشتومڕی مرۆڤە. چۆن پەیدا بووە؟ کێ دروستی کردوە؟ چۆن دروست بووە؟ ئایا دروستکەری هەیە یان هەر لە خۆیەوە هەیە؟ ئایا سەرەتا و کۆتایی هەیە؟ ئەو پرسیارنە لەگەڵ مرۆڤدا دەرکەوتوون و تا ئەمڕۆ نەبڕاونەتەوە.
هەتا زانست و فەلسەفە زیاتریان گەشەیانکردبێ ڕوانینی مرۆق بە گەردوون زیاتر گۆڕانی بەسەرداهاتووە. زیاتر ئەو لایەنە بەهێز بووە کە پێی وایە گەردوون دروسکەری نیە بەڵکە لە خۆڕا (Randomly) دەرکەوتوەو درێژەی هەیە. ئەمە مانای وا نیە باوەڕدارەکان تەواو دەستیان لە باوەڕی خۆیان هەڵگرتوە. تا ئەمڕۆش ئەوانە دژایەتی زانست و فەلسەفە دەکەن و پێیانوایە گەردون خواوەندی هەیە. بە ئەمەش چەند بیانوێک دەهێننەوە کە زۆر لاوازن.

بۆ نمونە بیانووی گەردوونی (Cosmological argument). ئەوانە وای دەبینن بزوێنەری یەکەم (prime mover) هەیە. واتە هێزێکی غەیبی نەبنینراو هەیەو هەر لەسەرەتاوە ئەم گەردوونەی دروست کردوەو ناوی لێ دەنێن خودا. (ئارەستۆ) ئەمەی فۆرمەڵە کردوەو لەویشە گەیشتەتە موسڵمانەکان. ناوی هۆکاری یەکەمی گەردونی لێدەنێن (The First Cause Argument). بەکورتی هەموو شتێک لەم گەردونەدا هۆکاری هەیە. مادام گەردوون هەیە ئەوە دەبێ هۆکارێک هەبێت کە ئەویش خودایە. ئەوانەی بەشێوەی زانستی فەلسەفی ڕەخنە لەم ئارگۆمێنتە دەگرن دەڵێن زۆر ئارگۆمێنتێکی یان بیانوێکی لاوازە چونکە ئەگەر هەر شتێک هۆکاری هەیە بۆ دەبێت ئەو لۆگیکە بەسەر خوداشدا نەسەپێت؟ کەواتە خواوەندیش هۆکاری هەیە. کە دەڵێن ئەمە تەنیا خوا ناگرێتەوە کەواتە دەکەونە هەڵەی پەنابردن بۆ تایبەت (special pleading fallacy). باوەڕدارەکان دەڵێن وەرن بۆ ئەوەی باوەڕ بەمە بکەن بڕوانە کتێبەکانمان کە نووسراوە خوا دروستکەری هەموو شتێکە. ئەمە شتێکی پێکەنیناویە. پرسیار ئەوەی ئایا هەموو شتێک هۆکاری هەیە؟ نەخێر مەرج نییە هەموو شتێک هۆکاری هەبێ. لە بواری فیزیادا شتێک هەیە بەناوی میکانیکیای چەندێتی (Quantum mechanics) کە لە کۆمەڵێک تیۆری فیزیا پێکدێ. ئەوانە دەیانەوێ لەو دیاردانە بکۆڵنەوە کە تایبەتن بە پارتیکڵ و ئەتۆمەوە. بەکورتی بە

چارەسەرکردنی ئەو کەشانەیە کە فیزیای کلاسیک نەیتوانیوە خۆیان لێبداو چارەسەریان بکات. بەم شێوەیە ئەوەی ئەوان دەڵێن هەموو شتێک هۆکاری هەیە لێرەدا ئەو هۆکارە دەبێتە مەحاڵ. (هاوکینگ) وەڵامی هەموو ئەوانە دەداتەوە باوەڕی بە «non-boundary state» هەیە. واتە هیچ خاڵێکی دەستپێکردنی گەردوون نییە. گەردون ئەزەلیە واتە ئینفینیتیە و بێکۆتایە. هەر چەند بگەڕێینەوە دواوە ناگەینە خاڵی سەرەتا چونکە ئەو خاڵە هەر نییە.

بیـــانوێکی تـــری بڕواداران (Teleological argument)ە کە هەر بە ئینگلیزی بە کەمێک ناوی تر ناسراوە وەک (the argument from design) و (intelligent design argument). بەکورتی مانای ئەوەیە هێزێکی غەیبی هەیە زۆر بەزیرەکی و لێهاتوویی نەخشەی گەردونی داڕشتوە. ئەوانە پێیان وایە ژیان لەمەوە دەست پێدەکا. زانایانی فیزیا دەپرسن کامە ژیان؟ ژیان بۆ کام مانەیە؟ ئایا دەتوانن پێناسەی ژیان بکەن؟ نەخێر. ئەوانە باس تەنیا لەوەندە ژیانە دەکەن کە لە سنوری تێگەیشتنیاندایە بەڵام ئایا ژیان هەر هێندەیە؟ ئایا ژیان هەمووی ئاشکراکراوە؟ ئایا ئاشکراکردنی ژیان وەستاوە یان درێژەی هەیە؟ ئەو بیانووە لێرەدا تەواو لاوازی خۆی دەردەخات کە هەموو شتێکی گەردوون دەخاتە پاڵ هێزێک نە دەبینرێت و نە هەستی پێ دەکرێ. هیچ بوونێکی نییە. لۆگیکی ئەوانە لینگەو قووچە؟ بۆچی؟ چونکە ئەوانە هەموو ئەو شتانەی هەن بێنرخ دەکەن بەڵام نرخی گەورە بەوە دەدەن کە نییە. (ئاینستاین) دەڵێ بیرەکەی خواوەند لای ئاینی ئیبراهیمی واتە ئاینی جوولەکە و مەسیحی و ئیسلام زۆر منداڵانەیە. وەک دەبینین هەموو سیفەتەکانی خودا سیفەتی خودان کە منداڵێک هێنابێتیە بەرچاوی. تووڕە دەبێت، دڵی خۆش دەبێت، سزا دەدات، دەبوورێت، پێویستی بەوەیە بیپەرستیت، نوێژی بۆ بکەیت، لێی بپاڕێیتەوە و زۆری تریش.

بیـــانوێکی تـــری بڕوادارن بە (ontological argument) ناســراوە کە مانای بیانووی بوون دێ. لایەنی ڕەوشتی مرۆڤ دەگرێتەوە کە خودا بەی دیاری کردووە. ئەوانە پێیان وایە خودا لەو ڕوەوە ڕۆڵی سەرەکی هەیە. ئەپیکۆری فەیلەسوفی یۆنانی سێ پرسیاری کردووە کە هەتا ئەمڕۆیش ئەو بڕوادارنە نەیانتوانیوە وەڵامی بدەنەوە. یەکەم ئایا خوا چاکەیە و خراپەی ناوە؟ ئەگەر وایە بۆ لە دەستی نایەت خراپە لەناوببات؟ ئایا چاکەیە و ڕێگا دەدات خراپە هەبێت؟ کەواتە خراپەکارە. ئایا هەردووکیانە؟ ئەگەر وایە بۆ ناوی خودایە؟ ئەی ئەو خراپەیە لە کوێوە دێ؟

ڕۆژێکیان لە فلۆریدا لەگەڵ قەشەیەکدا گفتوگۆم دەکرد. لێم پرسی ئەو خوایە جوانەت کە تەنیا لایەنی چاکەی هەیە چۆن شەڕی دروست کرد؟ وەڵامەکەی ئەوە بوو کە خودا و شەیتان یەک سەرچاوەیان نییە. واتە خوا شەڕی دروستنەکردوە.

ئەگەر ڕەوشتی مرۆڤ خوا دیاری دەکات بۆچی ئەو ڕەوشتە لە گۆڕانی بەردەوامدایە لەکاتێکدا خودا و بڕیارەکانی جێگیرن. ئایا ئەوەی سەدەیەک لەمەوبەر بە ڕەوشتی باش دادەنرا ئەمڕۆش هەر وایە؟ ئایا ئەگەر موسڵمانێک لە فرانسا بڵێ ژنەکەم یان کچی مامم یان کچی خاڵمە چی پێ دەڵێن؟ پێی ناڵێن ئەوە بەد ڕەوشتیە؟ ئایا ئەگەر چەند کچ و کوڕێکی سوێدی بچن لە دۆکان خۆیان ڕووتبکەنەوە و خۆیان بدەنە بەر هەتاو، خەڵک بە خاکەناز دوایان ناکەون و بەردبارنیان ناکەن؟ ئایا سەد ساڵی تر هەر لە دۆکان ئەو کارە نابێتە ئاسایی؟ کەواتە ڕەوشت پەیوەندی بە کات و شوێنی دیاریکراوەوە هەیەو دەگۆڕێ. ئایا کۆیلایەتی مرۆڤ و بازرگانی بە مرۆڤ کە لە ئیسلامدا ڕێگای پێدراوە لای کەسێکی تر کە ئەو باوەڕەی نییە ڕەوشتی باشە؟ ئایا دانانی دوو ژن لەبەرامبەر یەک پیاودا چ لە شایەتی و چ لە وەرگرتنی میراتدا ڕەوشتی باشە لای کەسانێک باوەڕیان بەوە نییە؟ ئەگەر بەسەر وڵاتێکدا بدەیت تەنیا لەبەر ئەوەی باوەڕیان بە دینەکەت نییە، پیاوەکانیان بکوژیت و ژنەکانیان بکەیتە موڵکی خۆت ئەوە ئەگەر لای خۆت ئاسایی بێت چونکە لەگەڵی گەورە بوویت بەڵام لای کەسانێکی تریش هەر ئاساییە؟

ئایا کۆڵۆنیالیزمە ئابووریەکەی

ئەمەریکا چۆن نەوتمایەداریەکەی هەرێمی کوردستانی شێک کرد ؟!

نیگار نادر \ ٢٠١٧ ......

لەو سەردەمەدا ئابووریمەدارە نیولیبڕالەکانی ئەمەریکا بەهەماهەنگی لەگەڵ بانکی نیودەوڵەتی و دەزگا هەواڵگرییەکان کرۆکی پلانی ستراتیژی درێژخایەن بۆ سیاسەت و ئاسایش و ئابوورییەکانی سێیەکی جیهان دادەڕێژن، لەو دەزگایانەش بترازێ لەو جیهانەدا جودا لە زلهێزەکان زۆربەی هەرەزۆری سیستەم و تیۆرو پێودانگی هێزەکان ڕۆلێکی ئەوتۆیان نییە و دروشمێکی لاوەکین لەژێر چەتری کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیدا، هەروەها هەموو ڕێکخراوەکانی وەک ئەنجوومەنی ئاسایش و دادگای نێودەوڵەتی و نەتەوەیەکگرتووەکان وەک نیمچە توێکەیکن بۆ داپۆشینی نادادپەروەرییەکان و ناراستەخۆ ڕێگەدان بە ناسەقامگیریی سیاسیەکان و بەردەوامیدان بە تەنگەژەو قەیران و جەنگەکان لە سەرتاسەری جیهاندا…

ئەوەی جێگەی تێڕامان و کەموکورتییە و پێویستە دانیپێدابنینن ئەوەیە کە تائێستاش سەرکردایەتی سیاسی کورد بناغەی سیاسەتیان لەسەر هیچ تیۆرو پارادایمێکی زانستی سیاسەت بونیادنەناوە، بەڵکو ئەوبنەما وستونانەی هزری سیاسی کوردو سیاسەتی حوکمڕانیان لەسەر هەڵچنراوە چ لەڕووی ئیدیۆلۆژی و فەلسەفەی سیاسی و گوتاردا، چ لەڕووی ئەزموون و سروشتی سیاسی و کۆمەڵایەتی و جیۆپۆلیتیکدا ناڕوون و ئاڵۆسکاون، بەومانایەیی تا ئێستاش سیاسەت بە پێوەری کۆلکە بەرژەوەندی حیزبی لەکاڵەی و پەیوەندی خێڵەکی و کەسی و ناوچەیی دارێژراوە،هەربەهەمان پێوەری سیاسیش ئەو سەرکردایەتیانە کرداروپەرچەکردارییان لەگەڵ هێزو هاوکێشە سیاسی و ئابووریە نێودەوڵەتی و جیهانیەکان کردوە، بە پشتبەستن بەو پێوەرانەش لە حوکمڕانی دا پەیوەندی و جۆرەی دیبلۆماسیان کردوەو لە قاڵبێکی یاسایی و فۆرمی کردویانەتە سیاسەتی حکوومەت.
هەربەهەمان تەهزرین و دیدگاش زۆربەی نووسەرو ڕۆشەنبیرو ئەکادیمیەکانیش ،سیاسەت و ئابووری و بەرژەوەندیەکانی هەرێمیان لەچوارچێوەی گوتاری لەکاڵەی دا گوزارشت لێکردوە ، بۆیە گرینگیدان و خوێندنەوەی سەردەمی بۆ سیستەمە ئابووری و سیاسیەکان و دەستنیشانکردنی سەرچاوە سەرەکیەکان ،جەنگ و تەنگژەکانیان بە

دیدەکی کورتبین و کوردبینانەی سواغکراو بەکینەی دووبەرەکی و حیزبپەروەی ڕاڤەکردوە …

هەرێمی کوردستان هەستیارترین هەرێمە لەناو خاکی دەوڵەتێکی بەزەبر پێکەوەنوسێندراو و فرەئایدۆلۆژی و توندڕەوی تایفی بە پێتەوە زەنگین دا ، لەبەرئەوە هەڵکەوتە جوگرافیەکەی لەڕووی جیوپۆلیتیک و جیۆئابووری و جیۆئاسایش دا، جێگەی قازانج و بەرژەوەندی ڕۆژئاوایە بەتایبەت ئەمەریکا کە سیاسەتی گۆڕانکاری باڵانسی زلهێزی خۆی تێدا نیشاندەدات ، چەند ساڵەکیشە پایەی سەربازی و ئابووریەکانی خۆی بە بەلاش تێداچەقاندوە، گەواهیش بۆ ئەو سیاسەتە ئەوەیە کە دەبینین چۆن ئەمەریکا لە پاش ساڵی (٢٠٠٤) وە هەرێمی کوردستانی لەژێر ناوی فیدڕاڵیەکی ناتەکمەی بۆ ناڕاستەوخۆیی کردەتە کۆڵۆنیایەکی سەربازی و ئابووری بۆ پتەوکردن و چەسپاندنی بەرژەوەندیە ئابووریەکانی لەناوچاکەدا ..

هەرێمی کوردستان چۆن و بۆچ ستراتیژیەتێژێک بە بازاڕکراوە؟

ئەو کۆلۆنیالیزمە ئابووریە نزیکەی چواردەساڵە ئەجێنداو ئەرکی سەرەکی پیادەکردنی سیاسەتی بازاڕی ئازاد و بەبازاڕکردنی هەرێمی کوردستان بووە بەهەمموو جۆرو شێوازێک ، لەسەرەتای هاتنیدا، ئەجێندای خۆی لەڕێگەی بەبازاڕکردنی پرسی نەتەوەیی و سیاسی دەستپێکرد ، هەمووشمان دەزانین لەو هەلە هەڵکەوتووەدا بۆ جودابوونەوەی کورد لە عێراق پاش ڕمانی ڕژێمی بەعس ، چۆن پێل برێمەر سەرکردەکانی کوردی بەناوی عێراقی فیدراڵیەی و کەکەدەستورێک ڕەزامەندکردن، پاشان بۆ پێدانی دوو پۆست یەکیان وەکو سەرۆککۆماری عێراقێکی هەڵوەشاوو،دووەمیان وەک پۆستی سەرۆکی هەرێمێکی هەرزە لە سیاسەتی ئابووری و کارگێریدا، لەو هەلە هەڵکەوتەی پاش ڕوخانی عێراقدا خواستی سەربەخۆیی جودابوونەوەی نەتەوەی کوردی زیندەبەنەوت کرد! ئەوە زۆر ڕوونە کە پێل برێمەری ڕاسپێردراو و دارێژەری هەمموو نەخشە سیاسی و ئابووریەکانی هەرێم و عێراق بوو تاوەکو مەرامەکانی ئەمەریکای تەواو جێبەجێکردن بە بەدەستهێنانی نەوتێکی بەخاوەن و بەلاشی دەستبەرکرد، هەتا لە عێراقیشدا سیاسەتی تەواو بەبازارکرد ئەوجار خاکی عێراقی بەجێهێشت..
دروست لەو ساڵەوە کۆلۆنیالیزمی ئابووری نیولیبەڕاڵەکانی ئەمەریکا ڕابەرایەتی تاڵانکاریەکانی سامانی سروشتی کوردستان دەکا بەناوی جیاواز لەڕێگەی کۆمپانیای فرەڕەگەزی جیاوازدا و ئەجێندای جیاوازدا ، ئەگەر ئێمە وورد ئاوڕ بۆ ئەو ڕابردووە بدەینەوە دەبینین، پیادەکردنی سیاسەتی بازاڕی ئازاد و ئابووری ئازاد لەو

ساڵەوە چۆن بە بەرنامە و هاوشێوەی سیستەمێک و کوولتورێک هەموو ژیانی کۆمەڵگەی لەناوخۆیدا وەک ئاش هاڕی و بەسەنگ کرد ، لە ڕێگەی سیاسەتی نەوت و وە بەرهەمهێناندا توانی سیاسەتی بەناو گەشەپێدان و ئاوەدانکردنەوە بسەپێنێت، بەناوی جۆرەها ماستەرپلان و بەرزکردنەوە و هەڵچنینی باڵەخانەکانی هەرێم کە لەزۆر ڕووەوە خاڵین لەکوولتوری ژیاری و ستانداری بیناسازی ، لە بەرامبەر ئەوەشدا ئامانجی خۆی پێکا بە داڕوخاندنی مۆراڵی سیاسی و مۆڕاڵی کۆمەڵایەتی و هەستی نەتەوایەتی و سەرهەڵدانی دەسەڵات و ئەزمونێکی نیشتیمانی بەهێزی خۆکردی کوردانەی بەتەواوەتی نەوتمردار کرد !

لەسەرەتادا حەوجێ بەوەدەکا ژیرانە سەرنج بدەین و بزانین ئەو بەرنامەیە چۆن سیاسەتی کردۆتە بازاڕ ، دەبینین لەوکاتەوە بە چ ستاندارێکی نزم و هەرزان و لاواز سیاسەت و پرۆسەی سیاسی لەهەرێمی کوردستان دا گەشەی کرد لەڕێگەی بە بازاربوونی حیزبەکان ، هەڵبژاردنەکان ، نوێنەرانی پەرلەمان ، دەسنیشانکردنی وەزیرەکان ، سەرهەڵدانی ئۆپۆزسیۆن ، پێکهێنانی کابینەکانی حکوومەت ، پلەدارە سەربازی و ئەمنیەکان ، نوێنەرایەتیەکانی دەرەوەی هەرێم ، کە دەکرێ بڵێن هەر هەموویان لە ژێر خاڵی سفری ستانداری جیهانیدا بە سیاسەت نەخشەڕێژکراون، بەرپرسیاریەتی و پۆستەکان کراونەتە مامەڵەی بازرگانی و بەرژەوەندی ، سیاسەت لە کوردستان کراوەتە بازاڕێکی شێواو و قەرەباڵغی بێ ئیتیک و بێ بەها ..

پرۆسەی بە بازاڕکردنەکان وەک زنجیرێکی قوڵفەلێکدراو پێکەوە بەستراو پیادەکراوە ، بەنموونە پاش بەبازاڕکردنی سیاسەت لەهەرێمی کوردستاندا، بە بازاڕکردنی سیستەمی پەروەردە دەستیپێکردووە ، لەڕێگەی دامەزراندنی جۆرەها قوتابخانەو زانکۆی بیانی بە ستانداردی سفری پەروەردە ، بە ئاراستەی لاوازکردن و پوکاندنەوەی زمانی کوردی بیناکراون ، پێکخستنی وەزارەتی پەروەردە و فێرکردن ، دواتر سەرهەڵدانی دزێوترین جۆری گەندەڵی فێرکردن و پەروەردەیی دەبینرێت بەمەبەستی بەدەستهینانی بڕوانامەی بەرز بەلێشاو سنووری تێپەڕاندوە ، بە بازرگانیکردنی زانکۆکان و ئاستی زانستی ،بە ساختە بەرزکردنەوەی پلەی زانستی و ئەکادیمی لەناو زانکۆیەکان دا، بەدڵنیایەوە تێکرای ئەو دیاردانە بونەتە هۆی لاوازکردنی ئاستی زانستی وکوولتووری پەروەردەو فێرکردن و زمانی کوردی، دەرئەنجامیش دروستکردنی لەشکرێکی گەورە لە بەناو پسپۆڕو بڕوانامەداری نەخوێندەوار و نەوەیەک قوتابی کەلەڕو خاڵی بێ ستانداردی زانست و پەروەردەیی ..

قوڵفەی دواتر بە بازاڕکردنی سیستەمی تەندروستی یە لە هەرێمی کوردستاندا کە کوشندترین زەبری لە گیانی هاوولاتیان و ئاسایشی نیشتیمانی داوە ، لەڕێگەی هەرشەکی بەئەژماری بازرگانیکردن و هێنانی دەرمانی قاچاغ و بێکوالیتی بۆ بازاڕەکان ، دامەزراندنی جۆرەها نەخۆشخانەوە کلینیکی بێ مۆڵەتنامەو بێ ستانداردی تەندروستی ، ڕێگەدان بە هاتن و دەستبەکاربوونی جۆرەها پزیشکی بازرگان کە هاشێوەی قەساب بێ هیچ بەرپرسیاریێتیەک کەتوونەتە بازرگانیکردن بە گیانی هاووڵاتیان ، هەرشی بازرگانیکردن بە دەرمان و دامەزراندنی دەرمانخانەکان کە کەی شەقام و ستراکچەری شارەکانیان تەنیوە ، ئەو هەناردەکردن و بەبازارکردنی دەرمان و کەرتی تەندروستیە کارەساتەکی گەورەیی تەنسازی بەسەر ئەو کۆمەڵگەیەدا هێناوە و جۆرەها شێوەی نامەی لەگەندەڵی لەناو سیستەمی تەندروستیدا بەرهەمهێناوە کە دە هەندەی کردەوەی تیرۆریستی هەڕەشەن بە سەر گیانی هاووڵاتیانی ئەو هەرێمە ..

دواتر قوڵفەی ئەو زنجیرەیە بەبازاڕکردنەش لەژیر ناوی میدیای ئازاد بوو کە ئامانجی بە بازاڕکردنی، میدیا ، ئەدەب ، هونەر، رۆشەنبیری بوو، هەموو دەزانین لەو ساڵەوە دامەزراندنی کەناڵی میدیایی بەهەموو جۆرەکانیەوە هاوشێوەی لافاوێک هەڵڕژایە ناو فەرهەنگی کۆمەڵایەتی هەرێمی کوردستان ، ئەو بەبازاڕکردنەی میدیا خاڵی بوو لە زۆربەی زۆری ئیتیکەکانی میدیاو رۆژنامەگەری ئازاد لەجیهاندا، هاوکاتیش هەرشەکی دیجیتاڵی بەزۆوەری سۆشیاڵ میدیاش دەستیپێکردوە، بەبێ بوونی هیچ جۆرە چوارچێوەیەکی یاسایی و فەرهەنگی ،کە دەکرێ ئەو شەپۆلە وەکو چەکێکی دیجیتاڵی بەدەنگ بژمێردرێن بە لاوازکردن و زەبر وەشان لە پەروەردەی هاووڵاتیان و پاراستنی ئاسایشی نیشتیمانی، ئەو دیاردانە سەدان بەناو رۆشەنبیری مەکینە ئەدگار و رەفتاریان دروستکردوە کەلە شێوەی داینەمۆیەکن بە بەردەوامیدان بە بازارکردنی رۆشەنبیری و تەواو فەرهەنگی کۆمەڵایەتیان دەستبەسەرداگرتوە ، ئەو بەرژەوەندی پەرستانە لەژێر ڕووەوە وەک سەرچاوەیەکیشن بۆ تێکچوونی بارودۆخی دەروونی هاووڵاتیان و شێواندنی پەروەردەو زمانی کوردی و ئاسایشی کۆمەڵایەتی ..

پاشان لەسەرەتای ساڵی(٢٠٠٦) وە دروشمی ئابووری و بازاڕی ئازاد بووەتە هۆی سەرهەڵدانی سەدان جۆرو شێواز لە گەندەڵی ، گەندەڵی بۆتە فەرهەنگ و لەگەڵ جۆرەها سیاسەت و یاسا تیکهەڵکێشکراوە، بەتایبەت لەدوای پەسەندکردنی یاسای وەبەرهەمهێنان لەهەرێمدا گەندەڵی جۆرەها بازرگانی سیاسی پێوەدەکرێ ،ڕێگهاویشتنی

کوولتووری گەندەڵی وەک هێڵێکی ستراتیژی تێکرای پرۆسەی ژیانی سیاسی وئاینی و کوولتوری و پەروەردەیی گرتۆتەوە، هەروەها ژیانی زۆربەی هەرەزۆری سیاسییەکان، ڕۆشنبیرو ئەکادیمیستەکان و چەند چینێکی تایبەت لە هاوڵاتیانیشی بە قورسی داپۆشیوەو داڕزاندوە ، لەدوای ساڵی ٢٠١٣ وە دروشمی(دژە گەندەڵی) کراوەتە بازرگانییەکی سیاسی و ڕێگەخۆشکەربووە بۆ سەرهەڵدانی چەندین پارت و باڵی سیاسی تر لە نەخشەی سیاسی هەرێمدا …

لەبەرهەندە دەبینین لە سەر ئاستی کۆمەڵایەتی لە هەرێمی کوردستان دا گەندەڵی سەدەها مرۆڤی بێودەڵەیی کردۆتە کەسایەتی و فیگەری ناسراو و خاوەن هێزو سەرمایە، ناوبانگی سیاسی و ئەکادیمی و ڕۆشنبیری بە هەزارەها مرۆڤی گەمژە ونەخوێندەوار داتاشی ، لەبەرامبەریشدا هەر نەوت نەبوو کە بەتاڵان فرۆشرا، لەبەر سەرمەستی حکوومەت تەنها بەبازرگانیکردنبە سیاسەتی نەوتەوە، وە نغرۆبوونی هەموو هێزە سیاسییەکانی تر لە سوێی گەیشتن بەنیعمەتی نەوتدا،گەلێک جۆری تر لە سامانی سروشتی بەپێزی دیکە لە هەرێمی کوردستان لەو چەند ساڵانەدا بە نهێنی بە فەرهودو بەتاڵان برداون لەوانەش، پارچەی مێژوویی و بەهادار ، شوێنەوار ، ڕووەکی سروشتی لە چیایەکان ، بەرد و کانزا و… هتد.

ئەڵقەی دواتری ئەو زنجیرەیەش بەبازارکردنی جەنگ و سوپا بوو بە نموونە سەرەڕای ئەو هەموو توانا داراییە، هەرێمی کوردستان نەیتوانی چوارچێوەیەک بۆ هێز دابرێژێت هەروەها نەبوونی هیچ ستراتیژیەتێک بۆ دامەزراندنی سوپایەکی نیشتیمانی بە ستانداردی سەردەمی بۆ هێزو سوپای کوردستان،لەوەش کارەساتبارتر بەخشینەوەی پلەوپایەیی سەربازی ساختەیە، کە گوایە و وامەزەندەش دەکرێ(٨٠٠٠) هەزارکەس بوونەتە خاوەن پلەی (لیوا) و سەدان ئافرەتی پوچی بێزەوەر پلەی (عەمیدیان) وەک بەخشیش پێبەخشراوە لە سوپای هەرێمی کوردستاندا! وە جۆرەها ساختەکاری تری وەک خانەنشین و بندیوار لە پلەکانی سوپایی وەزارەتی پێشمەرگەدا ، هەروەها سەرهەڵدانی جۆرەها گەندەڵی و بازرگانی چەک و قازانج ودەسکەوتی نوێ بەدەستهاتوون هەم بۆ هاوپەیمانان و هەم بۆ هاوبەشەکانیان بازرگانی بەبەشەت و خەونئامێز دەستەبەربوون لە ڕێگەی ئەو گەندەڵییەوە..
ئەڵقەی دواتریش سەرهەڵدانی تەنگەژەوە قەیرانەکان بوون لەگەڵ هەڵڵایسانی جەنگی دژ بە تیرۆریستانی داعش ،ئەوکاتیش بەهۆی ئەگەری داگیرکرن کورد نیمچە شەکەک کرا ئەوجار وەکو سەرەکیترین هێزی بەرەنگاری ئەو جەنگە نەگریسە دەستنیشانکرا،هاوکاتی ئەو جەنگەش

قەیرانەکان سەریانهەڵدا کە سەرەکیترینیان قەیرانی ئابووری بوو، بەتایبەتیش زەبردان لە درامەتی موچەخۆرانی هەرێم لەوانەش چینی مامۆستایان ،دواتریش سەرباری بەرزبوونەوەی نرخی نەوت بەردەوامیدان بە نیومووچەو پاشەکەوت و زۆر ستایلی تر لە ڕەزیلکردنی کۆمەڵایەتی و ناسەقامگیری سیاسی و بازار ، دەرئەنجام سەرۆکایەتی حکوومەتی هەرێم لە کۆبوونەوەیەکی سیناریۆ شێوەدا لەگەڵ ستافەکانی بانکی نێودەوڵەتی لە هەرێم دەرکەوتن و قەرزکردنی حکوومەتیان لەبانکی نیودەوڵەتی بە فەرمی ڕاگەیاند!

لەگەڵ دەستپێکردنی جەنگی داعش ئەو کۆلۆنیالیزمە سەربازیە ناراستەوخۆ و بە خۆزۆرە بزاوتی بۆ جۆرەها هێزکرد بۆ ناو هەرێمی کوردستان ، کە پێشبینی دەکرێ لەناو مارینزەکان دا جۆرەها هێزی وەک سوان و سەوات هێزی هەواڵگری هەن، کە بەگوومان ئەوانە دارێژەری بەشێکی گرنگ لە نەخشەی ناسەقامگیری و تێکدانی ئاسایشی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتین لە هەرێمدا ، لەگەڵ ئەوەی ئاراستەی ئەو جۆرە زانیاری و تەهزرینە بەهەند وەرگرتنی لە ئەستادا جێگای بایەخ نیە نە بە سیاسەتمەدارانی کورد نە بە ڕۆشنبیرانی کورد ،هەروەها گەڕان بەدوای سەرچاوەکانی ئەو هەڵخەڵەتاندنانە، وە دانپێدانان بە بیرکەڵی سیاسی کورد وەکو هەڵەشە یەک دەژمیردرێت لە بەرژەوەندی کەس دانیە.!

بەڵام ئەو ڕاستیە لەلایەن شارەزایانی ئاسایشی نیودەوڵەتیەوە نکۆڵی لێناکرێ کە ناسەقامگیری سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابووری لەهەر کۆمەڵگەیەک دا دەبێتە لاواز بوونی ئاسایشی نیشتیمانی و تێکشکاندن و ناوبانگ شێواندن و کەوتنی هەر ئەزموونێکی حوکمرانی ، ئەگەر بە جیهانبینیەکی سەردەمیانەوە و بە دیدێکی ئاسایشی جیهانیەوە لە هەرێمی کوردستان بڕوانین ، دەبینین هەموو ئەو ڕوداوانەی لە دەورمان ڕودەدەن ، گەواهیدەری ڕاستەقینەن بە ئەوەی بیسەلمێنین کە سیاسەتجەکەری و ڕۆشنبیرجەکەری ئەورە لە هەرێمی کوردستاندا لەسەر چ بنەمایەک ڕاوەستاوە و لە چ قوناغێکی لەکاڵەی لاوازدا پەرچەکردارییان هەیە و چەندە لەکالی و هەزرجەکەرانە بەدەوری خۆیاندا دەخولێنەوە! …

هەرێمی کوردستان پاش تێپەڕاندنی پێنج ساڵ قەیرانی هەمەجۆر قەرزداری و سڕکردنی پەرلەمان و کۆمەڵێک تەنگژەی سیاسی ناوخۆیی و دووبەرەکی کارگێری، ریکۆرد شکاندن لەگەندەڵی و ناڕوونی لەداهاتدا و دەستکورتی لە دیبلۆماسیەتدا، وەختێک بەتەواوی سیاسەتەکانی لەگەڵ بەغدادا گەیشتە بنبەست، پرسی ڕیفراندۆمی بۆ سەربەخۆیی

کورستان ڕاگەیاند، بەلام تا ئێستاش ڕوون نیە جوڵاندنی ئەو پرسە پێشنیاری ناڕاستەوخۆی دەزگا هەواڵگریەکانی هاوپەیمانانی کورد بووە یان بەیارەکی ڕاستەقینە بە ئەرادەیەکی نەتەوەییەوە؟! لەگەل ئەوەشدا ئەنجامدانی ریفراندەم چونکە خواستی نەتەوەیی کۆتەپایە بە خۆرسکی خەریک بوو ببێتە هۆی رسکانی هێزێکی نەتەوەیی و پرسی کورد بگوازێتەوە قوناغێکی تر! بەڵام بەداخەوە لەبەر هەرزەئەزموونی ناوخۆیی و شەککرنەکی تر بە قەیران ئەو هەلەش مردارکرا!

ئەوەی لەبەردا دەمەوە دروست سەرنجی وردی بخەمە سەر ئەو شەککردن و سیاسـەتلەرزەی ١٦ی ئۆکتۆبەر بـــوو ، کە لەو شەوو ڕۆژەدا ڕوداوگەلێکـی تەمـوومژاوی بروسـکە ئاسـا ،لەهەرێمـی کوردسـتان و چـواردەورەی ڕوویانـدا و تەکـرای ژیـانی سیاسـی و ئـابووری و کۆمەڵایەتی هەرێمی کوردستانیان تێشی کۆمەڵێ شۆکێکی بەزەبر کرد، وەکو شۆکی هەرشی سەربازی ، شۆکی داگیرکردنەوە ، شۆکی ڕێکەوتنامە و ڕادەستکردنەوە ، شۆکی پاشەکشەی هێزی پێشمەرگە، شۆکی ڕاگەیاندنی دووبەرەکـی قـوڵی هـەردوو هێـزی دەسـەڵاتدارانی هەرێـم ،شـوکی هەڵوەشاندنەوەی هەرێـمی کوردسـتان و تێکەڵکـردنەوەی بە پارێزگایەکانی عێراق!
لە جەنگی کەنداوەوە بەتایبەت لەپاش جەنگی کوەیت ئەوە چوارەمین شۆکە لەوناوچەیە دەدرێ ، شۆکی جەنگی عێراق بەداگیرکردنی کوەیت، شۆکی رۆخانی رژێمی بەعس، شۆکی جەنگی داعش ، شۆکی جەنگی کەرکووک ، کە لەهەمـوو یاریەکـانیش دا کـورد بزوێنـدراوە سـنوری خـاکی خۆی بەدەستهێناوەتەوە و لێی سەندراوەتەوە !

ئەوەی لەبەردا جێگای سەرنجە لە ١٦ ئۆکتۆبەرەوە ئاراستەیەک دەبینرێ بە بەبازارکردنی نیشتیمان و خاک و هەستی نەتەوەیی کورد، پاشان بە شۆکێکی پر لەترس و تەقاندنی داگیرکردنەوە چواردەوری کورد تەنراوە ، هێزەکان یەکتری تۆمەتباردەکەن بە ڕێکەوتنامەی لەگەڵ حکوومەتی بەغـداو کشـانەوە لە نـاوچە جێناکۆکەکـان ! عێـراق کۆمەڵێ سـزاو ئـابڵۆقەی بەسـەر هەرێمـی کوردسـتان دا سـەپاندوە کە زەربەیـان پەیوەندیـدارن بە بـاری ئـابووریو بژێـوی هاوولاتیـان، هێـزە ناوخۆییەکان یەکتری تاوانبار دەکەن بەناپاکی و بە خاک فرۆشی ، بەشێک لە نوێنەرانی کورد لەعێراق پشتگیری میلیشیاکان دەکەن تا هەرێم داگیربکەنەوە ، پێشمەرگە نەبەردانە بەرگری لە سنوورەکانی هەرێم دەکات، جەنگێکی تری ناوخۆیی سەرەتاتکی دەکا!

ئایا ئێستا کاتی ئەوەنیە بپرسین سەرهەڵدانی ئەو هەموو قەیران و تەنگژانە لەیەک کاتدا! بەرنامەیەک نیە لە پیادەکردنی سیاسەتی*(

شەککردنی باوەڕە) کە نیولیبڕالەکان سەرکردایەتی دەکەن لەجیهاندا؟؟
وەک لە زۆربەی سەرچاوەوە جۆرناڵە سەربەخۆیەکانی جیهاندا ئاماژەپێدراوە کە چۆن نیولیبڕاڵەکان بەیارمەتی (سی ئای ئەی) سیاسەتی ئەمەریکا دادەڕێژن بۆ دەستپێکردن یان گۆڕینی هەر نەخشەیەکی بەرژەوەندیداری خۆیان لە جیهاندا، هەروەها گۆڕینی رژێمی سیاسی و ئابووری و باڵانسی هێز بەتایبەت لە وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوین و ئاسیادا ئەفەریقادا و هەر وڵاتێکی تری کە مەبەستیانە بەهەماهەنگی لەگەڵ بانکی نێودەوڵەتی، لەسەرەتادا ستراتیژیەتی شەککردن پیادەدەکەن بەسەریدا، ئەویش لەڕێگەی جوڵەی هێزی سەربازی ،کارەساتی سروشتی ، کودەتا ، داگیرکاری ، خۆپێشاندان دژی دەسەڵات ، جەنگی ناوخۆ، هەموو سیستەمەکانی ئەو دەوڵەتە توشی شەک دەکەن و ترسێکی گەورە دەخەنە دڵی سیاسەتمەداران و هاووڵاتیان وە بەتەواوی سایکۆلۆژیەتی حوکمرانی و سیاسی و کۆمەڵایەتی لە ترسدا دەهەژێنن و ئەو کۆمەڵگەیە دەستەمۆ دەکەن دواتر بەرنامەو بەرژەوەندی سەپێنراوی خۆیان دەستپێدەکەن…

ئەگەر وردتر سەرنجبدەین دەبینین لە ئەزموونی سیاسەتی ئابووری کوردستان سەرمایەداری وەرگێڕدراوە بۆ نەوتمایەداری ،چونکە یەکەمجارە لەمێژوودا دەسەڵاتێکی کوردی بەوشێوەیەو بەو ئاستە گەیشتۆتە ترۆپکی ساماندارى و سەرمایەداری! بەڵام لەبەرنەبوونی هیچ ستراتیژیەتێک بۆ داڕشتن و پاراستنی بەرژەوەندیە نیشتیمانیەکان و پشتگوێخستن و بوژاندنەوەی سامانەکانی تری هەرێم ، هەروەها نەڕسکاندنی ویست و هێزێکی خۆکردی خۆبەرێوەبەری ئابووری ، ئەو سیاسەتە لەبری سەرمایەداری بوو بە نەوتمایەداریەکی لاوازو مایەپوچ ، تەنها نەوتفرۆشیەکی زۆرەرمایەی کردە تاکە سەرچاوەی داهاتی خۆی و بەتایبەت لە کەرتی ئابووریدا ئابووریجەکەربووە ، لەوڕێگەیەشەوە زۆرترین سامانی نیشتیمانی ئەو نەتەوەیە نەزانانە بەهەدەردراو لەدەستچوو ….
ئەستا ناوەڕاستی دیسەمبەری (٢٠١٧) یەو لە هەرێمی کوردستان چ روودەدا؟!!

ئەستا لە هەرێمی کوردستان بەڕوونی جۆرێک لەشڵەژان و پەککەوتەیی دیپلۆماسی و سیاسی دەبینین، دوای ئەوەی تەڵەی نیولیبراڵەکان سەرکردایەتی سیاسی کوردی پەلبەست و هەرێمی کوردستان بە ترس شەککرا ، لەرووی دینلپماسیەوە سەکرا ،ئەستا دوای لەدەستدانی خاک و سامان و شکۆی نەتەوەیی و سیاسی، بە ئیرادەیەکی لەرزۆک و

سامەرستەوە ئەوە سێ مانگە چاوەڕێی وەڵامی بەغدایە بۆ دانوساندن لەسەر وەرگرتنی بودجەو مووچە ! هەروەها سەردانی وڵاتانی ئەوروپا بۆ رازیکردنی نێوەندگیری لەگەڵ بەغدا، بەغداش رۆژ بەرۆژ بەهێزەوە مەرجی زەلیلکردن بەسەر کورددا دەسەپێنێت و ئەمەریکاش بەشێوەکی لاوەکی لەدورەوە تەنها ڕۆڵی تەماشاکەر دەبینێت .

لە ئێستادا گەندەڵی وەک مۆرانە خانە بەخانەی ژیانی کۆمەڵگەی داتەنیوە ، دەسەڵاتی کارگێری و دادوەری و سەرڕێژن لەگەندەڵی، کەرتی گشتی و کەرتی تایبەت نغرۆ بوون لەناو گەندەڵی، پارتە خاوەن دەسەڵاتەکان و ئۆپۆزسیۆن و رکابەرانیان گیربوون لەناو گەندەڵی، ئەو کۆمەڵگە تەزیوەش دابەشبووە بەسەردوچین دا چینی نەوتمایەدارەکان و کلک و باڵەکانیان کە بەدەر لە قەیرانن و پشتاوپشتیان لەڕووی ئابوورییەوە تاقەت کراون بەڵام چینی کەمدەرامەت و مووچەخۆرە پلە نزمەکای کە بەسەختی کەوتونەتە ژێر زەبری قەیرانەکان ، سەرەڕاایی ئەو دەخانەش سروەی سەرهەڵدانی خۆپێشاندانەکان و هەڵپەو بانگەشەی هەڵبژاردن وەکو تاکە فریادرەس لەو تەنگەژانە دەبینرێ !

کۆمەڵگەیەک لە ترۆپکی گەندەڵی سیاسی و دووبەرەکی کارگێری دا وەک پاشماوەی بازارێکی ستەککراوو داخراو بەرامبەر ئەو شۆکە حەپەساوە و لە ترۆپکی ماندویەتی دەروونی و دوودڵیدا دەجمێ ، قەیرانەکان دوخێکی کوشندەیان سازاندوە، پاشماوەی ئەو هەمووە بەبازاڕبوونە بارێکی قورسە بۆ کۆمەڵگەیەکی وا نەوتمرداری وەک کۆمەڵگەی کوردستان،حکوومەت لەوپەڕی پەشێوی کارگێریدا چەقیبەستووە و دەخولێتەوە زۆر کەمتەرخەمانە تائیستاش نەیتوانیوە هەر ستراتیژیەتێکی گچکە بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو دۆخە ڕابگێڕنێت هەربە پلانێکی سەتبەجێ و سەرەتاییش خەرجی لەسەر لەسەرشانی هاووڵاتیان کەمبکاتەوەو نرخەکان داببەزینێت ؟!! هەروەها دۆخی ناوخۆی سیاسی هەرێم دروست هاوشێوەی گێژەڵاوژێیەکی سیاسی پەرتەوازەیە کە هیچ ئومێدێک بۆ دەربازبوون لەو کۆمەڵە قەیرانە کینەسازیە سیاسیە بەدیناکرێت .

بەهەمەحاڵ ئەوەی ئێستا ڕودەدات دروست لەهەرێمی کوردستاندا گەواهیدەرە بەئەوەی چۆن ستراتیژیەتی کۆلۆنیالیزمە ئابووریەکەی نیولیبراڵەکان سەرکەوتوو بووە ، بەچ شێوازێک سەرکردایەتی سیاسی کوردی بە پشتگوێخستن شۆک کردو سڕکرد ،چواردەوری هەرێم بە هێز تەنراوە ، هێزو بەیسە سەربازیەکانی ئەمەریکا ، هێزە تایفی و تێکەڵکراوەکانی دەوڵەتانی ناوچەکە .

قۆناغی دواتریش بۆ کورد قۆناغێکی زۆر تەموومژاویە، دروست نازانرێ داخوا بۆ نیولیبرالیزمە سوخۆرەکەی ئەمەریکا، ئایا بە هەڕەشەو ترسی هەڵوەشاندنەوەی هەرێمی کوردستان و زاڵکردنی بەغدا دەیەوێت چۆن کورد پەرتەوازەبکات و چ مودێلێکی تر لە گوێڕایەڵی ئابووری و سیاسی بهێنێتە گۆڕێ بۆ بەردەوامیدانی بە تاڵانکاری نەوت لەناوچەکەدا؟! یا سەرکوتکردنی خواستی نەتەوەیەکە بۆ سەربەخۆیی ؟ یا جەنگە مەزهەبیەکان گەرممتر دەکا ؟! یان بەدروستکردنی هەندێک جەنگی ترو گوڕێنی سنووری دەوڵەتەکانی ئەو ناوچەیەیە دووبارە هەرێمی کوردستانی بەدەر لەهاوکێشەکان سڕ دەکا ؟یان دەیخاتە ناو هاوکێشەیەکی ترو نەخشەیەکی نوێی سوخۆری ئابووری بۆ قازانجی خۆی ل□□ دروست دەکا؟!

* (شۆککردنی باوەڕ) کتێبیکی نایابی خانمە نووسەرو چالاکوانی کەندایی (نوامی کلاین) ە لەوێدا ئاماژەی دروست بە سیاسەتی نیولێبرالەکان دەدات کە لە رێگای بازاری ئازادەوە چی لەهەر وڵاتێک دەکەن کە مەبەستیان بیت تا سیاسەتی ئابووری خۆیانی تێدا بچەسپێنن و بسەپێنن.
http://beautifultrouble.org/theory/the-shock-doctrine/*
*https://www.youtube.com/watch?v=v6yceBTf_Vs

(نەوتمایەدارەکان)(زیندەبەنەوت) *(نەوتمردار) ، ئەوچەند فریزە نوێیە کوردین و تایبەتن ستراتیژیەتی نیولیبرالەکان و دەرئەنجامەکانی سیاسەتی نەوت لەو چەند ساڵەدا هەروەها تایب□ت□ ب□ ئەو ووتارە دروستکراون ..

(شیعر له پێناو _هیچ_ دا)… سەدیق سەعید ڕواندزی

له نێوان شیعری دوێنێ و ئەمڕۆ سەرنجێك ….

بەدرێژایی مێژووی شیعر وەك ژانرێك لە ئەدەبی کوردیدا، هەمیشە شیعرهەڵگری ناوەڕۆكو گوتارێك بووە،کە لە شێوەی پەیامێکی سیاسی یاخود کۆمەڵایەتی، گوزارشتی لێکراوە.ئەزمووی شیعری ئێمە لە

قۆناغی کلاسیکەوە تاکوشیعری ئازاد کە لە گۆرانی شاعیرەوە دەست پێدەکاتو ئیدی کێشو قافیە لە شیعردا نامێنێتو فۆڕمێکی ئازاد وەردەگرێت، هەڵگری ئەو گوتارە بووە. شاعیرانی ئێمە گەرچی دەرچووی هیچ نێوەندێکی ئەکادیمیو مەعریفی نەبووینە، بگرە دەرچووی تەکیە خانەقاو مزگەوتەکان بووینە، بەڵام بەردەوام دیدێکی ڕەخنەییو پەیامێکییان پێبووە بە ئامانجی ڕیفۆرمکردنی کۆمەڵگا. بە شێك لە شاعیرانی ئێمە بە هۆی ئەو ڕۆشنبیرییە ئایینییەوە،خاوەنی پاشخانێکی فەرهەنگیو کلتووری بوونە، کە ئەمەش لە دەقەکانیان ڕەنگیداوەتەوە. بیرمەندی دیاری کورد کۆچکردوو مسعود محمد، لە بارەی ناڵییەوە دەڵێت:(یەك دێڕ شیعری ئەو شاعیرە، ڕەنگە زەمەنێکی درێژی بووێت تاکو بتوانین ڕاڤەی بکەین). چونکە دەقەکانی زۆرتر لە مانایەكو پتر لە یەك گوزارشتکردن لە خۆ دەگرن.

بۆیە دەبینین لە ڕەخنە گرە کۆنو ئەکادیمییانی ئێستاشدا، دەگمەنن ئەوانەی لە شیعری کلاسیکی دەکۆڵنەوەو ڕاڤەی دەکەن. چونکە ئەو دەقانە هەڵگری گوتارو مەدلولی شیعری بووینە. شاعیرانی ئێمە،لە چوارچێوەی ئەو بارودۆخە کۆمەڵایەتیو پەروەردەییەی تیایدا ژیاون، شیعریان نووسیوەو کەوتوونەتە ژێر کاریگەریەتی ڕووداوەکانو دیاردە کۆمەڵایەتییو سیاسیو پەروەردەییەکان. ئەگەر چی ئەو وابەستە بوونەی دەقی شیعری بو دیاردەکانی بوونو ژیانی مرۆڤەوە، ڕەنگە لە ماناو فۆڕمی شیعرەکەی تاڕادەیەك کەمکربێتەوەو زۆرتر دروشمو گوتاری واقیعیانە لە شیعرەکاندا ببینین، بەڵام لە پاڵ ئەمەشدا،ئەو دەقانە هەڵگری دیدێکی ڕەخنەییوپەیامێك بوونە. واتە شیعرلە پاڵ ئەوەی دەقێکی ئەدەبییە هاوکات مانفێستێکی کۆمەڵایەتیانەشە، بە ئامانجی هوشیارکردنەوەی کۆمەڵگەوهاتنەوە بە گژئەقڵی دواکەوتوویو ترادیسیۆن خوازانە. شیعر لای ئەو شاعیرانەی ئێمە، دیدێك بووە بۆ بینینی دیاردەکانی کۆمەلگەو هوشیار کردنەوەی تاك. شیعری ئەو قۆناغانە هەر تەنها دەقێکی ئاسایی ئەدەبی نەبووە، بەڵکو میتۆدێکیش بووە بۆ ڕوانین لە ژیانو دەوروبەرو ڕەنگدانەوەی ژیانی کۆمەڵگەی ئێمە لە ڕووی کۆمەڵایەتیو سۆسیۆلۆژییەوە. لە گەڵ ئەوەشدا، چەندین وێنەی شیعری جوانو گوزارشتکردنی ئەدەبیانەی جوان،لەو دەقانەدا دەبینین، کە توانای شاعیرانو دنیابینی شیعریانەیان دەردەخات. بۆنموونە: ناڵی دووسەد ساڵ زیاتر بەرلە ئەمڕۆ لە شیعرێکیدا دەڵێت:

لە ترسی تەڵعەتت ڕۆژ هەر وەکو شێت
بەڕوو زەردی هەڵاتو کەوتە کێوان.

شاعیر وەسفی دەرکەوتنی کەسێك دەکات، کە ڕووی ئەوەندە گەش وجوان بووە، خۆر لە ترسی ڕووی ئەو شێت بووەو کەوتۆتە کێوان. لە نێوان خۆروو ڕووی یاردا، کە هەردووکییان دروستکراوی پەروەردیگارن‌و خۆر سەرچاوەی وزەو گەرمییەکی یەك جار بەتینە، کە مرۆڤ ناتوانێت، لە بەرامبەری بوەستێت، کەچی ئەو خۆرە گەورەیە،هێندە بچووك دەبێتەوەو وزەو سەرچاوەی گەرمی‌و ڕووناککردنەوەی نامینێت، تا ئەو ئاستەی لە بەرامبەر ڕووی کەسێکدا، بوونی نامێنێت. ڕووی ئەو کەسە خاوەنی جازبیەتێکی وابووە، زۆر بە هێزتر لە جازبییەی دیاردە سرووشتییەکانی گەردوون. ناڵی بە چەند وشەیەکی سادەوبە دەربڕینێکی ساکار، جوانترین و پڕ چێژترین وێنەی شیعری خوڵقاندووە. خوێنەوەی ئەو چەند دێڕانە، کەبەشێکن لە شیعرێکی درێژو لەلایەن (قادر زیرەك)ی نەمرەوە کراوە بە گۆرانی، لە پاڵ ماناکەی چێژی خوێنەوەش بە خوێنەر دەبەخشێت. خوێنەر کە ئەو دەقە دەخوێنێتەوە، زەمەن لە بیر دەکات. بەو مانایەی واهەست دەکات شیعرێك دەخوێنێتەوە، کە لە ئێستادا نووسراوە. لە بەرامبە ئەمەدا، نموونە لە شیعرێکی ئێستا وەردەگرین، نەك بۆ بەراورد کردن، نەك بۆ هاوتا کردنی شاعیرەکان بە یەکتری، کە ئەمە کارێکی نەکردەییە، بەڵکو بۆ ناساندنی بە شێکی زۆری ناوەڕۆکی شیعری ئێستا و نەوەی ئێستا، کە لەوانەیە دەنگی داهێنەرانەشیان تێدا بێت. لێرەوەش نموونە لە یەك شیعری(رامیارمحمود) دێنینەوە. ئەو شاعیرە لە دێڕە شیعرێکیدا دەڵێت:

خودایە هێندە بێزارم
خەریکە گو لە دەم‌و قینگم دێتە دەرێ..

ئەم دەربڕینانە، کە بەدەرن لە هەموو جۆرە ئاماژەیەکی واتایی، نەك ناچنە خانەی شیعرەوە بەڵکو لە دەرەوەی زمانی گشتی‌و ئاسایی نێوان مرۆڤەکانیشە. بیرمان نەچێت لە قسە کردندا، پەیوەندییەکی ئۆرگانیکی لە نێوان وشەکاندا هەیەو دواجار لە ڕستەیەکدا مانایەك دەگەیەنن. بەڵام ئەو دەربڕینەی ڕامیار محمود، ناچێتە خانەی هیچ جۆرە پۆڵێنکردنێکی وشەو ماناوە. چونکە نە یەکێتی بابەتی نێوان وشەکان‌و نە وێنەی هونەری‌و نەهیچ چێژو ئستاتیکایەکی شیعریشی تێدایە. تەنها ڕێزکردنی چەند وشەیەکی بەدوا یەکتری داهاتووە، بە بێ ئەوەی هیچ دەلالەتێکی شیعری بگەیەنن. ئاخر شیعر داهێنانە، گوتارو ماناو پەیامە، ئەم جۆرە دەربڕینانە، لە پێناو هیچدان. بالەوانەش هەمووی بگەڕێین، باپرسین مرۆڤ کە بێزاربوو، گو لە دەمی دێتە دەر؟ بێزاری‌و تەنهایی زۆرجاردەبنە پاڵنەری سایکۆلۆژی‌و هزری و کە داهێنان دروست دەکەن. مرۆڤ کە بێزاربوو، نابێ

بکروزێتەوە، نابێ هێندە زەلیل بێت گو لە دەمی بێتە دەر، بە پێچەوانەوە دەبێ یاخی بێتو هەوڵی سڕینەوەی ئەو دۆخو هەڵومەرجە بدات، کە بێزاریان کردووە.

نابێ دەستەوەستان بوەستێ و چاوەڕوان بێت بێشێتەوەو گولە دەمی بێتە دەر. ئێستا ئەگەر خوێنەر بێ مانای شیعرو پەیامی شیعر بگەڕێت، لەو جۆرە دەقانە بە چی دەگات؟ جگە لە هیچ؟ ئەمانە نووسین نین، بەڵکو ڕێزکردنی کۆمەڵێك وشەی بێ مانایە، کە خوێنەر لە شیعر دەتۆرێنن. بێگومان وەك ئاماژەمان پێدا لە شیعری شاعیرانی دوێنێ، واتە لە قۆناغەکانی شیعری کوردی لە کلاسیزمەوە، تاکو ریالیزمو شیعری ئازاد لە سەرەتای سەدەی بیستەوە، تاکو کۆتایی هەفتاکانیش و سەرەتای ڕاپەڕین، شیعری کوردی پەیامێکی هەبووە. سیاسی یا کۆمەڵایەتی. شاعیرانی ئێمە بە شێك بوونە لە تراژیدیای خاكو مرۆڤی کوردو بە شیعر هەوڵی بە گژهاتنەوەیان داوە،بۆ هەموو ئەو دیاردە کۆمەڵایەتیو هزریانەی وەك نۆڕمێکی کۆمەڵایەتی، بەشێك بوونە لە پاشخانی فیکریو فەرهەنگی کۆمەڵگای کوردی.ڕەخنە گرتنی دیاردەکانو هوشیارکردنەوەی تاك، لە ڕێی گوتاری ئەو شیعرانەوە کە ئاراستەی تاکییان کردووە، مەبەستییان بووە کۆمەڵێکە لە دواکەوتوویی رزگاربکەنو تاك هوشیار بێتەوە. ئەمە سیمایەکی سەرەکییە لە شیعری کوردیدا.

بێکەس لە ڕێی شیعرەکانییەوە، هەوڵی یەکسانی نێوان هەردوو ڕەگەزەکە دەداتو ڕەخنە لە ئەقڵی لاهوتی تاکەکان دەگرێتوداوا لە کۆمەڵگەی کوردی دەکات، چاو لە پێشکەوتنەکانی ڕۆژئاوا بکات.داوای لابردنی پەچەی شەرم لە ژنی کورددەکات. قانع دیدگایەکی مرۆڤدۆستی هەیەو بەشیعر هەوڵی یەکسانیو دادپەروەری مرۆڤەکان دەداتو بە گژ ئەقڵی بۆرژوازیوسەرمایەداری دادێتەوە. گۆران وەسفی جوانییەکانی سرووشتو ژن دەکات. شێخ ڕەزا بە شیعر هەجوی پیاوانی ئایینی دەکات. شێرکۆ بێکەس کوردبوونو شانازیکرن بە کوردبوون، دەکاتە شوناسی نەتەوەیی تاکەکان. زێوەرباس لەخوێندنو خوێندەواری دەکات. ئەمانەو دەیان نموونەی تر، کە شاعیرانی کورد لە ڕابردوودا، لە ڕێی گوتاری شیعرییەوە، هەوڵی ڕیفۆرمکردنی کۆمەڵگاوهوشیارکردنەوەی تاکەکانیان پێداوەو شیعر ئەو کاتانە هەڵگری دەلالەتێکو ئاماژەیەکی بابەتیو فەرهەنگی بووە. بەڵام ئەگەر بەوردی لە بەشێکی زۆری گوتاری شیعری ئێستامان بڕوانین، دەبینین هەڵگری هیچ پەیامو ئاماژەیەك نییە.

ڕاستە لە نێوان شیعری دوێنێو ئەمڕۆ جیاوازییەکی زۆر هەیەو شیعر لە ئێستادا، هەڵگری گوتارێکی خودگەراییەوبەشێکە لە ئەزموونی

تاکانەی شاعیر, بەوپێیەی زۆربەی شیعرەکان، لە بڕی بابەت لە خود دەدوێن. ئەمەش وایکردووە، کە زۆر جار شیعر هێندە سادەو لاواز بێتەوە، تاڕادەی دەربڕینی چەند ڕستەیەك، بێ هەموو چێژوشیعریەتێك. بەشێك لە شاعیرانی ئێستا، شیعر وەك نووسینەوەی ئەزموونە تایبەتییەکانی ژیانی خۆیان دەبینن، ئەمەش دەکەنە گوتارێك لە شیعردا، لە ژێر ناوی شیعری نوێوخودگەراییو چەندین ناونیشانی تر. لە کاتێکدا، شیعری ئێستا ئەگەر وەك شیعری ساڵانی بیستەکان، ڕۆڵی هوشیارکردنەوەی تاکەکانو ڕیفۆرمکردنی کۆمەڵگاش نەبینێ، بەڵام دەبێ دەقێکی ئستاتیکی بێتو چیّژی خوێنەوە، لە ڕووی شیعریەتو وێنەی هونەری، بە خوێنەر ببەخشێ.زۆربەی شیعرەکانی ئێستا،چیّژی خوێنەوە بە خوێنەر نابەخشنو هەندێکییان تەنها قسە ڕێزکردنێکی بێ ماناوناباتییە. بۆیە دەبینین، خوێنەری شیعر بە بەراورد لە گەڵ خوێنەرانی ژانرەکانی دیکەی ئەدەب،یەکجار کەمبۆتەوە. ئەوەندەی ڕۆمانو چیرۆك دەخوێنرێنەوە، ئەوەندە شیعرنا. لێرەدا، ئاماژە بۆ دەقێکی شیعری دەکەین، کە ئەویش دەقێکی(ڕێژهەڵەبجەییو پێشەوا کاکەیی)ەو بەهاوبەشی نووسیویانەو لە ژمارە (3)ی گۆڤاری (باران) بڵاوکراوەتەوە. ئەو دووکەسەلە سەرەتای دەقەکەیاندا دەڵێن:-

قرژال نیوەڕۆیان دەعوەتی کیسەڵ بوو…
بەس هێندە بەخاوخلیچکی چێشتی حازردەکرد..
دەبوو بە عەسر..
لەداخی گەرما قارچکی دەکرد بە کەپر..

بێگومان، دەسپێك لە سەرەتای هەر دەقێکدا، گرنگیو کاریگەری خۆی هەیە بۆ سەرنج ِراکێشانی خوێنەروبەردەوامبوونی لە خوێنەوەی دەقەکەدا. زۆر جارناونیشان یاخود دەسپێکی دەقێك،سەرنجی خوێنەر ڕادەکێشێ. بەشێکیشیان هەر لە سەرەتاوە، چیّژی خوێنەوەو بەردەوامبوون لە خوێنەوەی دەقەکە دەکوژن. ئەم چەند دێڕانە،نەك هەرچێژ بە خوێنەری شیعر نابەخشن، بگرە ناچنە خانەی قسەکردنی ئاساییشەوە. وشەکان لەو کۆپڵە بەناو شیعریەدا، نە پەیوەندییەکی ئۆرگانیکییان بەیەکەوە هەیەو نەیەکێتی بابەتییانەی نێوان وشەکان هەیە. ئەمە وێرای نەبوونی هیچ جۆرە ماناو مەدلولێکی شیعریش. خوێنەر لە بەردەم چەند وشەیەکی ئاسایی دایە،کە کۆکردنەوەیان لە چوارچێوەی چەند ڕستەیەکدا، هیچ مانایەك ناگەیەنن.دەعوەتی قرژال بۆ کیسەڵ چییە؟ عەسرو کەپر چ پەیوەندییەکی بابەتیو شیعریان بەیەکەوە هەیە؟ گرفتەکە لەوەنییە ئەوانە باسی ئاژەل دەکەن، گرفتەکە ئەوەیە نەیانتوانیوە هیچ مانایەکی بابەتیو مەدلولێکی

شیعری بدەنە پاڵ وشەکان. بۆنموونە: ڕۆمانی (کێڵگەی ئاژەلەکان)ی (جۆرج ئۆرۆل) سەرجەمی کارەکتەرەکانی گیانەوەرانن، بەڵام جۆرج ئۆرۆل لەو ڕۆمانەی ڕەخنە لە شۆرش و شۆڕشگێڕان دەگرێت. بەڵام لەو کۆپڵە شیعریەدا، هیچ مەدلولێکی شیعریو مانایی نەدراوەتە پاڵا وشەکان. سەرەتاییترین ئاماژەی هەر دەربڕینو ڕستەسازییەك، گەیاندنی مانایە بە بەرامبەر. ئەمەش لە ڕێگەی پەیوەندی ئۆرگانیکی وشەکان بە یەکترییەوە.

بەڵام بەلایەنی کەمەوە لەو چەند پەراگرافەدا، خوێنەر بەبەر هیچ مانایەك ناکەوێت. لەوە شێخیتریش هەردوو شاعیر بۆ ئەوەی باری لاسەنگی شیعرەکەیان ڕاستکەنەوە، هاتوونە وشەی(کەپر)و(عەسر)یان چونکە هاوکێشو قافییەن، هاوتای یەکتری کردێتەوە. ئەم دوو وشەیە، تەنها لە ڕووی کێشو قافییەوە لە یەکترییەوە نزیکن. دەنا ماناکانیان هیچ پەیوەندییان بە یەکترییەوە نییە.بەلایەنی کەمەوە لەودێڕە شیعریەدائەم دوو وشەیە نە شیعریەت دروست دەکەن، نە فۆڕمێکی ئستاتیشکش بە دەقەکە دەدەن. تەنها بە ئامانجی هاوتاکردنی یەکتریان لە ڕووی کێشو هاتنەوەی زمانەوانییان لە گەڵ یەکتریدا، لە شیعرەکە داندراون.دەنا مەدلولێکی ئەو تۆیان نییە کە چ بە دانانیان چ بە لابردنیان، ڕیتمی دەقەکە تێك بچێت. ئەم دوو شاعیرە لە نووسینی دەقەکەیان بەردەوام دەبنوئەم جارەیان دەڵێن:_

قرژاڵ کە ئاوماندووی دەکرد..
پاڵی دەنا بە نیوەڕۆو..
لە عەسرێکی فێنکدا..
بەدوای تراویلکە دەگەڕا..

بالەوە گەڕێین کە قرژاڵ ئاو ماندووی ناکات. چونکە خۆی زیندەوەرێکی ئاوییەو هەمیشە لە نێو کونو کەلێنی بەردی نێو ئاوەکانو قەراغ ئاوەکان دەژیت. بەڵام هەرکەسێك شیعربنووسێت، دەزانێت تراویلکە کە بەمانای سەراب دێت، لە کەشی فێنك دروست نابێت. ئەم دیاردە سرووشتییە دەرەنجامی گەرمایەکی بەتینە کاتێ ڕۆژلە زەوی دەداتو هاڵاوێك بەرزدەبێتەوە لە شێوەی کارێزە ئاوێك. بە زۆریش لە بیابانو شوێنە گەرمەکان ڕوودەدات.سەراب دیاردەیەکی بینراوی نابەرجەستەیە. دەرەنجامی دانەوەی گەرمی زەوییە، بە شێوەیەکی ستوونی. ئەمەلەلایەك لەلایەکی ترەوە دەکرێ خوێنەری ئەو دەقە بپرسێت، قرژاڵ بۆچی بە دوای تراویلکەدا دەگەڕێت؟ چ کاری بە سەرابە؟ دواتریش ئەو زیندەوەرە هەرگیز لە ئاو دوورناکەوێتەوە. ڕەنگە کەسانێك خەیاڵی ئەوە بکەن، ئەمە شیعرەو مانای شیعریش لە

دڵی خاوەنەکەیەتی. بەڵام شیعر گوتارێکە،بە ڕووی خوێنەران. ناشێ شیعرێك لە پێناوی هیچدا بنووسین. وەك ئەوەی دادایيەکانو سوریالییەکان،ئەگەرچی ئەویش ڕێبازێکی شیعری بوو، بەرمەبنای کارەساتو ڕووداوەکانی جەنگی جیهانی یەکەم بوو دەیاننووسی.کاتێ شیعریان خاڵی کردەوە لە هەموومانایەك. بونیادی شیعر بەر لەوشە، ماناو پەیامە، ئاماژەو بابەتە، ئەگەر شیعرنووسین کۆکردنەوەوخستنە پاڵ یەکتری پەیڤەکان بێت بەتەنها، بەبێ ڕەچاوکردنی پەیوەندی نێوان وشەکان، ئاماژە بابەتیو واتاییەکان،دەربڕین و ئستاتیکای وتن، بە دڵنیاییەوە ئێستا هەموو کەسێك شاعیر دەبوو. کەخوێنەری شیعر کەمبۆتەوە، لە بەر ئەوە نییە شیعر جوانی نەماوە، لە بەر ئەوە نییە شیعر مەدلولی شیعریانەی خۆی نەماوە، شیعریەتو ڕیتمو جوانی لە شیعر نەماوە، بەڵکو لەبەر ئەوەیە کەسانێك هەن، وشە ڕێزدەکەن و وەك شیعر دەیناسێنن. لەوە کارەساتریش، کەسانێکی دیکە هەبن داکۆکی لەو وشە ڕێزکردنانەو قسە بێ مانایانە بکەنو بەشیعر دەرخواردی خوێنەری بدەن. بەڵام ئاخۆ دەتوانن ئەمە لە گەڵ هەموو خوێنەرێکی شیعر بکەن؟ بێگومان مەحاڵە…

بارەگا… بارێ گا …. کارا فاتیح

بارەگا: بوون بە بار بە سەر کۆمەڵگاوە

بارەگا لە خەیاڵدانی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا شوێنە، شوێنی ئەندامەکانی پارت، ڕێکخراو، کۆمەڵە و سەندیکای جۆراوجۆرە… شوێنی کاری میر، پاشا، سەرۆك، بەرپرس و…هتد، □□کان□، □استی□کی حاشاه□ن□گر هەیە، لە کوردستان پارت، ڕێکخراو، کۆمەڵە و سەندیکاکان ئاوێنەی خەڵك و ئەو توێژانەی خەڵك نیین کە بە زۆر خۆیان کردوون بە نوێنەریان، سەرۆك و بەرپرس و لێپرسراوی یەکەم و دوەم و سێیەم …هتد،ی شار و شارۆچکەکان، هێندە دوورن لە ژیانی ئاساییی خەڵکەوە، کە قسە دەکەن، وەك لە هەسارەی جووداوە هاتبن بەو شێوەیە دەدوێن، لەم ڕاستییە سادەیەوە بارەگاکان دەبن بە دومەڵی دڵی شار و شارۆچکەکان، دەبنە سیخوڕخانە و گەندەڵخانە و تەمەڵخانە و شوێنی ئینسانی زیادە و بێکەڵك، شوێنی ئەو کەسانەی جگە لە بوون بە عەبد و دۆزینەوەی ڕێچکەی دزێو بۆ پارە و دەسەڵات و مفتەخۆری و چڵێسی، هیچ سەنعەتێك، ب□ه□ر□یەك، خولیا و

بیرکردنەوەیەکی تریان نییە، لەرەوە لە خەیاڵدانی خەڵکدا بارەگا چیتر شوێنێکی ئاسایی نییە.

بارەگا ئێستا لە خواست و ئارەزووی خەڵکدا بە تایبەت خەڵکانی خۆپیشاندەر، وەك بینا پێویستە دابخرێت، بسووتێنرێت، چۆڵ بکرێت، ئاڵا و تابلۆکەی بخرێتە ژێر پێوە، وشەکەیش لە بیرکردنەوەی خەڵکدا وەك وشەیەکی پتەو کە مانای خۆی بدا نەماوە، خۆبەخۆ بە بێ ئەوەی بە ئەنقەست بێت، وشەکە هەڵدەوەشێت: بار+ە+گا… [بار] لە زمانی کوردیدا مانای زۆرە و دەیشچێتە پێکهاتەی زۆر وشەی ترەوە، بەڵام ئەوەی لێرەدا خەیاڵ بۆی دەڕوا دوو مانایە: 1-بارستایی، قورسایی، ئەندازەیەك لە شتێك (کەلوپەل و خۆراك) وەك: بارەترە، بارەدار. 2-مزاحم، بارستێکی ناقۆڵا کە ڕێ لە ڕیتمی ئاساییی شتەکان و ئیشوکار دەگرێت، وەك: ئەو کەلوپەلانەم لە بوون بە بار نازانم چییان لێ بکەم. دوو مانای [گا]یش زەق دەکەینەوە: 1-نێرەی ڕەشەوڵاخ. 2-وەك پاشگری ئەو ناوانەی کە دەبنە ناوی شوێن [اسمی مەکان] وەك: یاریگا، خەڵوەتگا… ئێستا لەم مانایانەوە، بارەگا دەبێتە بارێك لە گا. بار وەك گوتمان بە یان ئەندازەیەکە لە شتێك، [گا]یش ئەگەر چی ناوی ئاژەڵێکە، بەڵام بە هۆی سروشتی ئەم ئاژەڵەوە لە بەر دیدی کورددا، جووڵەی خاو، قەڵەوی، دەنگی ناساز، پیسوپۆخڵی، ئەگەر چی مرۆڤدۆستی و ئاژەڵدۆستیی مرۆڤی کورد دەخەنە ژێر پرسیارەوە، بەڵام وەك جنێو بە کەسانی تەمەڵ و گێل و پیسخۆر و چەنەباز و دەنگ ناساز بەکاردێت، کەواتە ئێستا بارەگا شوێنی کەسانی تەمەڵ و گێل و پیسخۆر و چەنەباز و دەنگ ناساز و هەموو سیفەتێکی نزیك لەم بابەتانەیە. لە مانای دووەمیشیدا بارەگا، شوێنی ئەو کەسانەیە کە بارن بە سەر کۆمەڵگاوە، کۆسپن لە بەردەم ژیانێکی باش، ڕێگە لە پێشکەوتنی وڵات دەگرن، لەمپەرن لە سەر ڕێی داهێنان و خۆشگوزەرانی و دۆخی شایستە بە مرۆڤ.

دەمێنێتەوە سەر ئەوەی کامە بارەگا ئەو مانایانەی بە سەردا دەچەسپێت، ڕەنگە لە خەیاڵی زۆربەماندا کە ئەم ڕۆژانە بارەگاکانی حزب کەوتنە بەر پەلاماری خۆپیشاندەران و هەندێکیان سووتێنران، وا بزانین ئەوە تەنها ئەو بارەگایانە وان، بەڵام ئەگەر وردتر بڕوانین، دەبینین ئەوەی بارە بە سەر کۆمەڵگا و ئەوەی شوێنی خەڵکانی بێ کار و پڕۆژەیە و بوەتە شوێنی کەیلە و پارەپەرست و چڵیس و پیسخۆر و لە سیخوڕخانە و گەندەڵخانە و تەمەڵخانەیەك زیاتر نیین تەنها بارەگاکانی حیزب نیین، بەڵکو بارەگاگانی: دوکتۆران، یاساناسان، تەلەبە، مامۆستایان، هونەرمەندان، نووسەران،

ئەندازیاران، ژنان، لاوان، کرێکاران، کەمئەندامان و هەموو ئەوانی تر بۆ جیاوازی هەمان سیمایان لە کۆمەڵگای کوردیدا هەیە.

کیشوەرێکی نەدۆزراوەی شیعر ... نووسینی: پێشڕەو ئەحمەد فایەق

بۆ یەکەمجارە لە ماوەیەکی درێژدا کتێبێکی شیعریی چاپ بکرێت و لە یەک کاتدا دەق و لێکۆڵینەوەی لە خۆگرتبێت، وەڕای بابەتی تیۆریی دەربارەی تەکنیکی شیعرو بابەتگەلێکی دی لەمەڕ کێشەکانی جیهانی شیعری مۆدێرنی کوردی ..هەروا ختوکەدانی هزری خوینەر بۆ دەرگا واڵاکردن لەسەر هەندێك بابەتی مێژوویی و زانستی و هزریی و فەلسەفی و گرێدانیان بە ئەدەبەوە.
پەڕتوکی ‘ ئەزموونێکی جیاوازی شیعر’ لە قەوارەی ٢٢٤ لاپەڕەدا ١٩ دەق و ٥ لێکۆڵینەوەی لە خۆگرتووە، لەگەڵ چەندان وتەی جۆراوجۆری پەیوەندیدار بە واقیع و کێشەکانی شیعری کوردی. نەك تەنیا جیاکاریی ئەم کتێبە لەم خاڵانەدایە، بەڵکو دەقەکان وەکو زمان و بابەت و ستایل و تەکنیك تایبەتمەندی خۆیان هەیە، بەوەی شاعیر لەم دەقانەیدا کە مێژووی نووسینیان دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی ٢٠١٢ تا ٢٠١٧ کەم تا زۆر ئەم شێوازو تەکنیکانەی تیادا پەیڕەو کردووە:

* بەکارهێنانی زمانی ناڕاستەوخۆو هێمادار و هونەریی لە دەربڕیندا.
* ڕەچاوکردنی فرە ڕەهەندی و نووسینی دەقی کراوە.
* خودی شاعیر بزرە لە ناو دەقەکانداو زۆر بە ئەستەم دەبینرێتەوە، گەر دیاریش بێت ئەوا خودێکی گشتی و مەوزوعییە.
* کارکردن لەسەر پانتایی جیهانیبوون و ڕەهەندەکانی مرۆڤایەتی.
* تازەگەریی و جیاوازیی وەکو داهێنانێکی ڕەسەن ئاودراو بە زمانی ڕاستگۆی ناخ، کە دەبێتە سەرچاوەی ئیلهامی خوێنەران.
* جارانێکیش لەسەندنەوەی سیفاتەکانی مرۆڤ و بەخشینی بە ڕووەك و ئاژەڵان و بێگیانەکان، یان بە پێچەوانەوە.. وەك ستایلێکی ناوازەو مەبەستدار.
* ئەمەو وەڕای مانا و دنیابینیە قووڵ و فەلسەفییەکانی ناو

شیعرەکان … و زۆر خاڵی سەرنجڕاکێشی تر.

نەجات حەمیدی رەخنەنووس، لەکۆڵینەوەیەکی نوێی لە دنیای ڕەخنەی کوردیدا لەسەر جۆرەکانی فۆرمی شیعری هاوچەرخ دەکات و تیۆری بونیاتی شاراوەی دەق لەمبارەوە پراکتیزە دەکات و ٤ جۆر فۆرمی جیاوازی شیعریی لەشیعرەکانی سەران محەمەد دا کەشف دەکات، تیایدا دەڵێت:

” بەداخەوە لەکولتوورو ئەدەب و نووسینی کوردیدا تاکو ئێستا لێکۆڵینەوەیەکی گرنگ سەبارەت بە شێوە لە شیعردا نەنووسراوە…”

” ئەو لە گۆڕانێکی بەردەوام و لەسەرخؤدایە بۆ دؤزینەوەی شێوەیەك لە داڕشتنی جیاواز بؤ مانا، بەڵام ئەو سیفەتە زمانەوانییەی کە زاڵە لە نێو شیعرەکانیدا جوانکاریی زمانەوانییە لە چوارچێوەی شێوەیەکی جیاواز لەشیعردا کە ئەمەش خەسڵەتێکی دیاری ناو شیعرەکانیەتی “.

جێی ئاماژەیە کە شاعیر پێشتر ٤ پەڕتوکی شیعریی تری چاپکردوون، کە تەنیا یەکێکیان بە کوردی بووە بە ناوی (مردن لە ئاوێنەکانا-٢٠٠٤)، بەڵام هیچیان وەك ئەم پەڕتوکە لەم ٣ تێکستە جۆراوجۆرە پێکنەهاتوون، گریمانی ئەوەی هەیە شاعیر ویستبێتی شیعری مۆدێرن و هاوچەرخ بۆ خوێنەرانی کورد ئاشت بکاتەوە، نهێنی دەقە ئاڵۆزەکان ئاشکرا بکات، بە پشت بەستن بە هەموو باکراوندە ئەزموونیی تیۆری و پراکتیکییەکانی خۆی کە لە دنیای واقیع و نووسیندا هەی بوون.

نەك هەر ئەوانەی شیعر دەنووسن جێی بایەخە ئەم پەڕتوکە بخوێننەوە، بەڵکو خوێنەرانی شیعری هاوچەرخ و ئەکادیمیستەکان پێویستە ئاگاداری ناوەڕۆکی ئەم پەڕتوکە بن، کە ڕاستەوخۆ بەرکەوتنی تێدا هەست پێ دەکرێت لە نێوان شیعرو ژیان و خوێنەران و شاعیرانی هاوچەرخدا.

جگە لەم چینانەش، بەڵکو چینەکانی تری کۆمەڵگاش پێویستە ئاوڕێکی جدی لێبدەنەوە… جا بۆ ئەوەی بە چاوێکی جیاوازترەوە بڕوانینە ژیان، لانی کەم ڕێزانە پێویستمان بۆ خوێندنەوەی پڕ ڕامانی شیعرێکی هاوچەرخ هەیە، تاکو بۆ تەنیا تێڕوانینەکانی خۆمان لە خشتەمان نەبات، وەك ئەحمەدی مەلا لە جێیەکدا دەنووسێت:

“بۆ ئەوەی سەیری جیهان بکەی بە چاوێکی تر
ئەو جیهانەی بە نەوەکانی دیکەی جێدەهێڵی،
پێش نووستن
هەموو شەوێ لاپەڕەیەک لە شیعری هاوچەرخ بخوێنەوە
بۆ ئەوەی کاتێ لە خەو هەڵسای

لە کاتی ڕیشتاشیندا هەندە سەیری قەزیی خەت نەکەی
تا بیر بکەیتەوە
ئەی پیاوی سیاسیی…”

ئەم هاندانەی ئەحمەدی مەلا ڕەنگە زۆر واقیعیی بێت، لە کاتێکدا سەرۆکی فەرەنسا (ئیمانوێل ماکرۆن) دەبینین موتابەعەی نوێترین ڕۆمانی جیهانی و فەرەنسی دەکات و لەسەر فەرەکانیشیدا دەیانخوێنێتەوە، ئەی بۆ ئێمە دابڕاوین لە سەرچاوەکانی هۆشیاری و خۆ نوێکردنەوە؟
ئەگەر ڕەخنەنووس عەبدوڵلا تاهیر بەرزنجیی پیرۆزبایی خۆی لەم پرۆژەکتێبە بکات و بڵێت ” زۆر پێمخۆشبوو، سەرنجی ڕاکێشام، پرۆژەیەکی جوانە..
خۆزگە کاتم ئەبوو بەشداریمبکردایە. حەزناکەم بە ئاسانی خۆم لەو جۆرە پرۆژانە بدەم. پیرۆزبایی .. شتێکی جوان و نوێ دەردەچێت ” ئەوا ئارام سدیق ئەسەفی خۆی دەردەبڕێت لە دیدگای خاکەتی و لەخۆبوردوییەوە کە ناتوانێت بەشداری ئەم پرۆژە کتێبە بێت و دەڵێت” بەداخەوە من ناتوانم بەشدار بم لەم پرۆژەیەدا.. من خۆم لە ئاستی ئەوە نابینم کە پێشەکی بۆ هیچ شاعیرێک بنووسم… بێگومان ئەمە پەیوەندی بە خۆ بچووکبینینەوە نییە”..

شاعیر لە شیعرەکاندا فەزایەکی پڕ جادوویی سەیر بۆ خوێنەران دروست دەکات و هەرواش پەیوەستیان دەکاتەوە بە مەعریفەو بەها جوانەکان، ڕایاندەپسکێنێت و کەسایەتی وونی ناخمان پێ دەناسێنێتەوە، ئاشنامان دەکاتەوە بە سروشت و دەوروبەرو مرۆڤایەتی … بە زمانێکی قووڵ لەگەڵمان ڕادەمێنێت تا لە خۆمان و دەوروبەرو رابردوو و داهاتوومان بیر بکەینەوە، ئیتر لە شوێنێکدا جێمان دەهێڵێت کە داوای زیاتر دەکەین و نایبینینەوە، بەڵێ دەبێت خوێنەریش لەرێوە ببێتە کەسێکی کاراو بەشداربێت لە تەواوکردن و نووسینەوەی دەقەکان.
بۆ ئەوەی چیدی شەهاب زەنگەنەی شاعیرو هونەرمەند بەدەنگ لەناو تەمدا بزر نەبێت لە قرچەی هاوینێکی ئابدا، ئەوا دانا عەسکەری ستەمدیدە کە خەمی نەك شارێك، بەڵکو میللەتێکی داوە بەشانیداو لەگەڵ ئەنیشتایندا دەیەوێت لە نهێنی زەمەن تێبگات و پێکهاتە زانستییەکانی هەڵبوەشێنێت، بەیە گفتوگۆی بیردۆزی ڕێژەیی لەگەڵ دەکات، تاکو کات لە شوێنی خۆیدا رابگرێت و چیدی مرۆڤەکان نەکوژرێن و خۆشیان نەکوژن.. ئەمە لە شیعری (ناکات)دا درك پێدەکرێت.

لە لایەکی ترەوە و هەر لەم پەڕتوکەدا شاعیری ناوداری فرەنسی (جین

نیکۆلاس ئارسەر ڕامبۆ (١٨٥٤-١٨٩١) سەفەرەکانی خۆی دەست پێدەکاتەوە دەچێتەوە بۆ یەمەنی تەنراو بەتاعون و جەنگ و لەوێش بە گەرمی پێشوازی لێدەکرێت، وەك چۆن نایەوێت میکربە مشەخۆرەکانی ناو دارستانەکەی شارلفێڵ پێستی بخۆن و لەگەڵ خۆیاندا بینێژن، هەرواش حەزناکات زوو بە تاعون ماڵئاوایی بکاتەوە، بۆیە بەسەر شەپۆلە زێڕینەکانی دەریای سووردا دەفڕێت و لە بازرگانەکانی قاوە دەگەڕێت کە سەردەمێکی درێژە نەیبینون، ئەو عاشقی خۆری بیابانەکە خەمەکانی بتوێنێتەوەو وردو خاشیان بکات، دوای ئەوەی یاخی بوو و هەڵهات کە بۆی دەرکەوت چیدی شیعر ناتوانێت جیهان بگۆڕێت. ئەمەش لە شیعری (ڕامبۆی یاخی)دا دەخوێنیتەوە.

لە دەقێکی تردا نهێنی زیاتری کەسایەتی (ڕێنوار)ی ‘تە مەچە بە شەڕ’ی ناو خەونەکانی ماردین ئیبراهیم دەکەوێتەوە بەر تیشکی مەعریفەو دەتەوێ مەیدان و پێمان دەڵێت بۆچی ڕێنوار لەسەر ئەو هەورانە نایەتە خوار؟ پێمان دەڵێت بۆچی شاڕڵ بۆدلێر نایەوێت پێ بەسەر گەڵا زەردو وەریوەکانی پارکە ڕۆمانسییەکاندا بنێت؟ بۆچی ئەم گەڵایانە کە بکەینەوەو بینەرین بە خومخانەچییەکان؟ ئەی نهێنی نوقڵی کورسینەعناکانی ناو گیرفانی کەتەکەی شاعیری کرواتی ‘ میلۆراد کریستانۆڤیچ’ چییە کە هەمیشە یاوەری بوو، ئەو لە کوێ چاوی بە دنیای پڕ ناسۆر هەڵهێناو لە کوێش دوا زەردەخەنەی کرد بە ژیان؟ ئەمەش لە شیعری (لە کرێنەسەوە) دەخوێنیەوە.
بە ئەوەی ڕوو بکەینەوە سروشتی تەراو، لەوێشەوە بگەڕێینەوە ناو خودی ڕاستەقینەی خەمان و پێچوپەناکانی زیاتر کەشف بکەین، تا ڕێگایەکی نوێی ژیان لە بەردەمماندا بکرێتەوە، ئەوا شاعیر بەم گوتەیە دوا لاپەڕەکانی ئەم پەڕتوکە بە چێژە پێوە دەدات و رووی خامەکەی دەکاتە هەموو خوێنەران بە جیاوازیی و دەڵێت:

” خوێنەری هەژا ! گەر نەفامیی و نەزانیی دووانەیی(موڕەککەب)، چاوچنۆکیی، شەڕەنگێزیی، بەرژەوەندیخوازیی و بێوەفایی مرۆڤەکان نیگەرانیان کردیت، لە سپێدەیەکی بولەڵدا کە هێشتا هەناسەی پاکی گژو گیاکان لەسەر توێژاڵی خاکی دەربەندو گردۆڵکەکان قەتماغەی بەستووە؛ ئەم کتێبە وەدەستەوە بگرەو لەو کەڵەمەرووە ڕابمێنە کە پەنجەی خۆرەکی نەرم وەئاگای هێناوەتەوەو لاشەی گەڵایەکی وشکی داوە بەشانیداو بزانە بە کوێی دەبات؟ تۆش لەگەڵ بەنی سروشتدا ئاوێزانی دونیای شاردراوەو ئاماژەکانی پشت وشەی شیعرە سرکەکان بە ، ئومێد بکە.. ڕەنگە خودی ڕاستەقینەی ناخت بە بدۆزێتەوەو ڕێگایەکی نوێشت نیشانبدات – بزانە بە کوێت دەبات؟”.

وانەیەك لە سپێدەوە … نەژاد عزیز سورمێ

ئەی ئێستا !
(ئێستا)ی لەتاراوگەی ڕەهاوە هاتوو
وەك قسە سادە و قووڵەكانی مندڵان ..
خەیاڵی ئێوارە خەمبارەكانی ئاو و
كەزیی ئەستێرە داڕژاوەكان دەكەی ..
نیگەرانییەگی برووسكەدار
بەسەر ڕۆژ و مانگ و ساڵمان تێدەپەڕێ ..
زەماوەندێك بوو
قەسیدەی
بەكڵاوڕۆژنەی كۆڵیتان
بەردەدانەوە ..

ئەی ئێستا !
سوڵتانی ون بووی بیابانان ..
كەشتی بێ چارۆگە ،
نامۆی لەگەڵ ئاودا ئێشكگر ..
شەوی گڕگرتووی
جەستەی ڕووتی
ئاوازە جەنازەییە كڵۆڵەكان ..
لەوێ ،
لەبەرزایی وەحشەتناكی ئیرۆتیكادا
بوارێكی دژوار چاوەرێمانە
دەنگ و ڕەنگی
لەبۆشایی مێینەتیدا دەلەرێنەوە ..

ئەی ئێستا !
گوایە تێشتت لە (هەزارمێرد) و
فراڤینت لە (چەرمۆ)دا خواردووە و
شەو لە مەیخانەكانی (ئوور)دا
مەست بووی ..

کوا ؟
کوا تۆزی ئیرۆتیکا ؟
کوا باڵای ئەبەنووسیی
ساقییە چاوکاڵەکان
زرنگانەوە و کێشمانەی شارستانییەت کوانێ ؟

ئەی ئێستا !
بە کەنارێکدا دەڕۆین
تاریکیمان بەپێش کەوتووە
تاریکیمان لە دوو دەڕوا ..
هاوارمان ،
لە هاواری ناو مۆتەکان دەچێ
بە هەناسەبڕکێی خۆمان ڕادەپەڕین ،
بێدار دەبینەوە .

ئەی ئێستا !
مێینەتی مێژوو چی لێ هات ؟
پیاوەتی جوغرافیا کوانێ ؟
بە سۆزی (ئێستا)ی ئەوساوە
گوڵێکمان بداتێ
ماچێکمان بکا
لە ڕووناکییەوە هەڵێنجرابێ .

کە ئێستا ،
پەرچەمی بەردەداتەوە
تەنیا ڕەشایی
لە ئاوێنەدا دەبینێ ..
ئەوە تۆی ئێستا
ئێرۆتیکانە
لەسەر کلیلی ژەنگاوی
بانکەکان
بە دیار گۆڕی
چەند جار هەڵدراوەی مێژوو و
نگینی چێژ
ڕاکشاوی ..
بیر لە ئاگرەی دەبەنگایەتی دەکەیەوە ..
**

پێشنگی خۆر
بەناو قژی ئاڵۆزکاودا
دەچێتەوە سەر
ئەو تووله ڕێیانەی
بانگی پەرستگایانی ناگاتێ ..
(ئێستا) لەوێدا
بە هێمنی ،
غەریبانە گیان دەسپێرێ ..
لەوساوە وێنەی لێچووەتەوە
لەوساوە
بە لاپرسەنی نەدیتکان
لەگەڵ ئاودا دەنوێ و
لەگەڵ ئاودا
خۆی بە تاشەبەرد و
ڕەگی سپیدارەکانی کەنار دادەدا
ئەنکیدۆیانە ،
بەجەستەی ژنێکی ڕشکاو هەڵدەخەڵەتێ ..
لەوساوە (ئێستا)
بووە بە مەملەکەتێکی کەس بە کەس نەبووی
بێ تەخت و بێ ناونیشان ..
لە غەفڵەتی بارانی ئێواران و
ئاسمانەی نەسیمێکی لەریو
لە شەوێکی نووتەك دەکا ..
هەراهەرایەتی مردووانی
تێدا زیندوو دەبێتەوە.
**
ئەی ئێستا !
وێنەی هاوچەرخی دێرینی
لە خوێنێکدا گەوزاو
ڕەنگدانەوەی مانگە
بەئاسمانی تێراوەوە ..
لەو ئاوێنانەی
لە شەڕەکاندا شکێنران و
لە دیمەنێکی نەدیتراودا
(ئێستا)ی دێرین
دێرینی (ئێستا)
دەدەنەوە ..

ئەی ئێستا !
تۆ نووکە ڕووناهییەکی سپی
بە لووتکە بێباك و ماندووەکانەوە شۆڕ دەبییەوە ..
گەردانەیەکی پچڕاوی
بەسەر جەستە ڕاشکاوەکان وەربووی ..
جوانییەکی ،
نە لار دەبێتەوە ، نە دەشکێتەوە ..
بەڵام هەرگیز ساف نابێتەوە ..
ئەوە دووکەڵی پەرت بووی سپێدەدەمانی شارە
لە نهێنی هەڵدێ
بچێتەوە ناو نهێنی ..
خەون بە خەونەوە دەبینێ ..
ئاهەنگ لە ئاهەنگدا دەگێڕێ ..
گریان بەگریان دێنێ ..
لەوێ
لە پەژمووردەیی جەستە ئیرۆتیکاییەکاندا ،
لەبن باخەڵی سێزاوی مێینایەتیدا
ژیان گوناهێکی بەردەوامە
لە پرسیارە بێ وەڵامەکان ..
شێوازێکە لە شێتیی
بەناو هاڕمۆنیای ڕەنگە گەرمەکانی
تابلۆیەکدا تێدەپەڕێ ،
ڕووت ..
ئاسودە ..
دڵخۆش بە کورتە خەونەکان ..
دڵخۆش بەو ئایکۆنانەی
نە وێنەی دێرینیان پێوە ماوە
نە ڕووناکی ئێستا !!

ئەی ئێستا !
بۆشاییە
بۆشاییە
بۆشاییە (ئێستا)
بە ڕووباران خوێنی
لەبەر دەڕوا ..
دەشتە بە پیتەکانی سۆمەر
لە (ئێستا)ی ئەوسادا

لەقووڵایی سەقامگرتووی زەوی
دەگیرسێتەوە ..
شەوی بۆیەکراو بە خۆڵ و خاشاکی
شەقامی مەیخانەکان
بە تریفەی وەهم دەدرەوشێنەوە ..

ئەی ئێستا !
تاجەگوڵینەی
وەسوەسەی جەستە پاڵکەوتووەکان !
مەڕۆ.. بمێنەوە
شەبەنگی ئەبەدییەت
بەکوێریش دەبینرێ ..
چاو ،
هێزی بینین
لە ڕووناکی نا
لە زەردەخەنەی خوداوەندان وەردەگرێ ..
قەسیدەکان بە ڕێگاوەن ..
ئێش ..
لەززەت ..
هێڵە چەماوەکانی ئیرۆتیکا ..
ئاسمان و زەوی
سێبەری شارستانییەتیان
حەشار داوە ..

ئێوارەت باش
پەلکەزێڕینەی هەوکردوو !
ئێوارەت باش
بێدەنگی دێرین !
هێزی تۆ
لە (ئێستا)وە هاتووە
(ئێستا)ی دێرین ،
دوا قسەی بە گوێی
دار و درەختان دەچرپێنێ ..
ئەمە ئەو (ئێستا)یەیە
ڕۆژانە لە دێرینی دەخوازین
تا لە باڵ (ئێستا)ی ئێستای بکەین
ئەو سرووتە نەخشە بۆ کێشراوانەیە

ڕۆژانە دووبارەی دەکەینەوە ..
ئەو قوولکە بەردانەن
لێمان بوون بە گۆڕستانی
بارانە مردووەکان ..
لێمان بوون بە دروشمی ئەفسانان
لە گێشەگیرییەکی خۆڕەمێشیدا کۆ دەبنەوە
نیگایان لەو چاوانەیە
گلێنەیان تیا نەماوە
خاچی تێدا بچەقێنن ..
ڕێ لە پەپوولەی بناران و
کارمامزی دوندان بگرن ..

ئەی ئێستا !
خۆش بوو هەمیشە
بە گەنجیمان دیتبای
گەرم .. بە شەنگ ..
ئەفسووس
نە (ئێستا)ی ئێستای
نە ئێستای دێرین
خۆت دیوە
بەناوی گەشت
بەناوی ئایندە
بەناوی هەناسەی کوێستانان
سواری چ کەشتییەکی ڕەشیان کردووی
دەتبەن
لە بەحری زوڵوماتدا بەجێت دێڵن ..
قاقای پێکەنینیان
دەریایان تەی دەکا
ئۆقیانووسان دەبڕێ ..
درێغ تۆیش
ئێستایەتی خۆت
لە ئێستادا نەکرد ..
ئەی ئێستا !
سوڵتانی بێ تەختی ون بووی لمی بیابانان.

حوزەیرانی / 2017

ڕەشەبا … ن.ریزان فەتاح

چۆن بزانین ڕەشەبا
لە کوردستان هەڵدەکا؟

هەرکاتێ درەختەکان
لە شەقام و ماڵەکان

بەخێرایی دەجوڵان
گەڵا و لقیان دەهەژان

ئاسمان ڕەنگی بگۆڕێ
هەندێک خۆڵاوی ببێ

نیشانەی ڕەشەبایە
وژە وژی لەگەڵدایە

بۆیە دەبێ وریا بین
هەتا بەبێ زیان بین

****